

Két nemzet a Kárpát-medencében

III. rész

RÖVID VISSZAPILLANTÁS A NÉP TÖRTÉNELMÉRE 1918-IG

z idáig nem szóltunk a széles néprétegekről, azok tudatáról, viselkedéséről. A szlovák nemzet, amint láthattuk, szinte észrevétlen forrásokból táplálkozott és fejlődött. Irodalmi nyelve megteremtése révén idővel önálló mitudatra tett szert, s azt a széles néprétegek elfogadták. Hosszú, évszázadokat átívelő folyamat egy fejezete ért így véget, mely a XIX. század második felében gyorsult föl, és lényegét illetően már egy új államkeretben, Csehszlovákiában fejeződött be.

A legrégebbi történelmi múltra a legendák, mítoszok és a népmesekincs vet valamelyest világosságot. A mítoszok szláv elemeket őriznek, különösebb szlovák sajátosságok nélkül. A szlovák népmesekincs azonos az európaival (Pechány, 61–80). Ezen belül érdekességre tarthat számot az a tény, hogy az egyik túróci népmese hőse Turán herceg. A turán név viszont a legrégebbi időktől fogva az Irántól északra fekvő vidék neve, leggyakrabban Turkesztán nyugati részét nevezték így (*Pallas Nagy Lexikona*, 16. Bp., 1897, 426). Túróc vármegye központját Turul-várnak hívták (1251), mely Znióvárálja felett áll (*Vlastivedný slovník obcí na Slovensku* [Szlovákia településeinek helytörténeti szótára], 2. Pozsony, 1977, VEDA, 29). A Turul-madártól az Árpád-házi királyok származtatták magukat. Egy másik szlovák népmese a Tátra hegység istenségét Tat-Úr-nak nevezi. Ezeknek a szláv hagyományokhoz nincs semmi köze.

A történelmi legendák Mátyás királlyal, a kurucokkal, a török háborúkkal kapcsolatosak, és pozitív, idillikus képet festenek az akkori történelmi eseményekről, a magyar–szláv összefogás dokumentumai, hiszen ebben nemcsak a későbbi szlovákok ősei, hanem a ruszinok is szép számban vettek részt.

Leszögezhetjük, az első olyan szláv nyelvemlék, mely bizonyosan a mai Szlovákia területéhez kötődik, és a korabeli népnyelvet tükrözi 1480-ból maradt ránk. A *Szepe-si Imádságok* rövid imákat fog össze, melyeket a liturgia során használtak. Lengyel és cseh nyelvi elemeket is tartalmaz, melyeket az evangélium, ill. a prédikáció előtt és után mondtak, és keresztény imádságokat is (Miatyánk, Üdvözlégy, Hiszekegy). Az imákat a felsőbbbségekért, Mátyás királyért, a békéért, az időjárásért, a zarándokokért, az elhunytakért, a magányosokért, a nem szabadokért (tán rabokért) és a templomot megajándékozókért mondták. Egy ismeretlen német pap jegyezte le Szepeskáptalanban. Lejegyeztetője Bak Gáspár szepeskáptalani prépost (1464–1493) volt, aki korábban katonaként szolgált Mátyás király Fekete Seregében (Jozef Minárik: *Dejiny slovenskej literatúry 1, Staršia slovenská literatúra* [A szlovák irodalom története, 1. A régebbi szlovák irodalom]. Pozsony, 1985, SPN, 62).

A szlovákok elődei tehát évszázadokig békében éltek a magyarsággal az adott történelmi keretek között. Részt vállaltak az ország szabadságmozgalmaiban a XVII. században és a XVIII. század elején az erdélyi fejedelmek küzdelmeiben a Habsburg elnyomás ellen, amiről megintcsak mesék, legendák és népdalok tanúskodnak. Elsősorban azért, mert azok a vallásszabadság jelszavát tűzték zászlajukra.

Daniel Krman, evangélikus szuperintendens a XVIII. századi szabadságmozgalom vezére, II. Rákóczi Ferenc fejedelem hű diplomatája és a szlovákok legnagyobb nemzeti hőse, Juraj Jánošík is a fejedelem hadnagyaként kezdi pályafutását. Juraj Jánošík (1688–1713) II. Rákóczi Ferenc kurucai között katonáskodott (1707–1708), majd a császáriak fogságába esett a szerencsétlen kimenetelű trencsényi csata után (1708. VIII. 3). Az áruló Ocskay László, akinek fontos szerepe volt abban, hogy ez a csata elveszzen – fenyegetésekkel és ígéretekkel –, a császári helyőrségbe kényszerítette. Így került Jánošík a nagybicccsei várkastélyba társaival együtt mint császári katona. Itt börtönörként összeismerkedett Uhorčík Tomással, aki korábban szintén Rákóczi oldalán harcolt. Annak szökését elősegítette, majd leszerelt. Csatlakozott csoportjához, és katonai tapasztalatainak köszönhetően annak vezetője lett.

Kapcsolatban állt a lengyelországi kuruc emigrációval. Jávorka Ádám és Vinkler Vilmos kuruc ezredesekkel, de Lányi Pállal (1670 k.–1733) is, aki II. Rákóczi Ferenc katonai biztosa (1704), majd országos vasipari ellenőre (1706) volt. A fejedelem megbízásából két hámort alapított Dobsinán. 1704–11 körül a kurucok számára salétromot, puskaport és vasat szállított. A fejedelmet követte a lengyelországi emigrációba, de közkegyelemben részesült, és 1711-ben hazatért. 1711–15 körül gömöri alispán és Gömör vármegye követe az országgyűlésben (1712–15, 1722–23, 1728–29). Testvérét, Mártont Siegbert Heister császári generális Késmárkon végeztette ki (1709).

Jánošík működési területe kiterjedt Trencsén, Liptó, Árva, Gömör-Kishont vármegyére és Lengyelországra, valamint Morvaországra is. Tevékenységét tudatosan úgy folytatta, hogy posztót és fegyvert szerezzen. Ha a fejedelem visszatér, folytatni lehessen a harcot. Köztudomású volt, vigyázott rá, hogy az útonállások folyamán senkit ne bántalmazzanak vagy öljenek meg. Egy olyan esetet sem ismertünk, amikor akárcsak valakit megsebesített volna. Társai azonban gyakorta önkényeskedtek. Kishontban tartóztatták le, de sikerült megszöknie.

Lányi megpróbálta megmenteni Juraj Jánošíkot és néhány társát, mivel tudta, Rákóczi visszatérését készítették elő. Többször nyilvánosan kijelentette róla, hogy rendes és komoly ember. Egy alkalommal, amikor véletlenül elfogták társával együtt, és a rimaráhói kastélyban tartották fogva, kiszabadította őket anélkül, hogy felfedte volna kilétüket (1712. X). Jánošíkot 1713-ban Klenócon fogták el. Halálra ítélték, és Liptószentmiklóson felakasztották úgy, mint Ján nevű öccsét is. Kínvallatása alkalmával nem vallott semmit kapcsolatairól, támogatóiról. Elhallgatta azt is, hogy Csicsmányban posztót rejtett el, és Terhelyen fegyvereket. Arról is hallgatott, hogy kapcsolatban állt a kurucokkal, habár a bíróság szerette volna ezt rábizonyítani, hiszen sokan az előmenetelüket alapozták meg labancságukkal. A bí-

róság bizonyítani akart. Meg kívánta mutatni, milyen erélyesen tud elbánni a kuruc rebellesekkel. Ezért a törvényszék eljárása felületes és egyoldalú volt. Hiába-
való volt Palugyai Baltazár, a hivatalból kirendelt védőügyvéd igyekezete, aki az enyhítő körülményeket rendre felsorolta. Csemiczky Sándor ügyész kurucnak bélyegezte, ami adott körülmények között súlyosbításnak számított.

A szlovák nép mitizálta alakját, és a népmesék nemzeti hőségévé vált, ami annak bizonyítéka, hogy a Rákóczi-szabadságharcra a szlovákok elődei szívvel-lélelkel azonosultak. Ezt lovagolta meg először a nacionalista, majd a marxista történetírás, mely rablásait magyarellenes lázadásnak, majd antifeudális, osztályharcos harcként mutatta be, némi nacionalista élel (Kočiš, Jozef: *Neznámy Jánošík* [Az ismeretlen Jánošík]. Túrócszentmárton, 1986, Osveta).

A XVIII. század második feléig a nézeteltérések – a helyi jellegű, lokális etnikai ellentéteket leszámítva, melyek jogi perpatvarokban és vitairatok közzétételében nyilvánultak meg – a kialakulófélben levő szlovákság és magyarság között sohasem öltöttek komolyabb formát. Fegyveres konfliktusra sehol sem került sor.

Egyedül 1848/49-ben fordult elő először, hogy jelentéktelen számú szlovák fegyvert fogott a magyar szabadságharc ellen, de azokat is sok helyütt maguk a szlovákok verték ki, mint pl. Murány váránál. „...sem Štúr, sem Hurban nem akart valójában együttműködni a magyarokkal”, akkor sem, amikor az oligarchiát a liberális nemeség váltotta föl a magyar politika élén: „előtte és utána is a konfrontációra orientálódtak”. Vagyis „Štúr, a politikus az 1848-as években a [szlovák] nemzetet hosszú időre zsákutcába vezette” (Szalay Ladislav vitacikke, *Slovenské pohľady* [Pozsony], 1989, 11. sz., 71–72). Hiszen a szlovákságnak is a jobbágyság 1848-as eltörlése és a polgári fejlődés lehetősége jelentette a mindennapi élet könnyebbedését, nem az elvont nemzeti eszme szolgálata.

Annak ellenére, hogy egy sor valós gondot orvosolni kellett volna – főleg ha a XX. század oldaláról tekintünk hátrafelé –, a szlovákok 1918 előtti helyzete nem volt annyira súlyos, hogy radikális eszközökhöz kellett volna nyúlni. „...úgy éltünk a nemzetiségek között – írta 1909-ben Richard Stokes angol festőművész, aki hosszabb időt töltött a szlovákok körében –, mint kevés más idegen, de mi magunk nem hallottunk tőlük olyan panaszokat, hogy a magyarok rosszul bánának velük. Amerre megfordultunk, az iskolai oktatás saját nyelvükön folyt, és ha magyarul is tanultak, az nem jelent terhet, hiszen nyilvánvalóan előnyös, ha egy ország valamennyi lakosa ért egy közös nyelvet, az pedig természetes, hogy a választás a domináló és legnépesebb nemzetiség nyelvére essen. Az állam élénk gondoskodást mutat egy sereg rendkívül fontos kérdésben, mint a mezőgazdaság, az erdészet, a bányászat, az ipar, sőt a művészet stb. – és az egész ország lüktet az élettől és az energiától” (Jeszenszky Géza: *Az elvesztett presztízs*. Bp., 1994, 279). „Amíg a Monarchia szerepet játszott a brit egyensúlypolitikában, számukra Magyarország mintaszerű alkotmányos állam volt, amikor Londonban a germanofóbia miatt revízió alá vették a hagyományos külpolitikai doktrínát, Magyarország előttük is egy csapásra a nemzetiségi elnyomás inkarnációjává alacsonyodott.”

Miközben Írorszáiban a lakosság 11%-a beszélt anyanyelvét, a Magyar Királyságban a nemzetiségek 12%-a tudott magyarul. Németországban tiltották, Magyarországon törvénybe iktatták az anyanyelvi oktatást. Magyarországon a sajtóvétségért vagy nemzetiségi izgatásért néhány hónapos házi őrizettel azonos államfogházban eltöltött büntetést kellett eltölteni. Oroszországban a nemzetiségi izgatásért sok évi szibériai száműzetést róttak ki (Diószegi István: *Üllő és Kalapács*. Bp., 1991, 10–11).

Mértéktartó véleményt tükröz Theodor Rooseveltnek, az USA 26. elnökének nyilatkozata is, aki a magyar parlament kupolacsarnokában 1910 áprilisában a következőket mondotta: „Az én érzéseimet Magyarország iránt egész röviden kifejezhetem. Én nemcsak tiszteltem Magyarországot, és nemcsak szimpatizálok vele, hanem bámulója is vagyok, mert tudom, hogy Magyarország történetében számtalan olyan tanítás van számunkra és minden más nemzet számára, amelyet megtanulnunk érdemes. Megtanulhatjuk a bátorság leckéjét, megtanulhatjuk a vas elhatározás és kitartás leckéjét. Uraim! Az egész civilizált világ adója Magyarországnak az ő múltjáért. Amikor Amerika még Európa méhében volt, Magyarország volt az a tényező, amely meggátolta a barbarizmus terjedését, és amely a civilizált világ biztonságát őrizte. Az önök ősei az érdem, hogy azokat a támadásokat visszaverték, amelyek a nyugati kultúra ellen a barbarizmus világból intéztettek, mert az önök őseinek teste állította meg a barbarizmus haladását. Washington népe a földgömb nyugati felének nagyvárosaiban ma is csodálattal adózik az önök nagy, bátor, nemes királyai, Erdély, a Duna jobb partján és bal partján küzdött dicső harcosai és számos győzelmes csata iránt, amelyeket ők megvíváltak. Nincs illusztrisabb történelem, mint a magyar nemzet történelme. Én ismerem ezt a történelmet, és nem tartanám magam művelt embernek, hogyha nem ismerném” (*Zászlónk*, 1910. V. 15., 193–94).

Beneš és Masaryk munkatársa, a francia állampolgárságú szlovák Milan Rastislav: „Štefánik felháborodva tért vissza az Egyesült Államokból, Wilsont Sátánnak nevezve. Tény, hogy az amerikai elnök határozottan kijelentette neki, hogy nem látja szükségesnek, hogy Szlovákiát elszakítsa Magyarországtól, legfeljebb tág autonómiát szánna a szlovákoknak a magyar államon belül, melynek egyébként hosszú századokon át Pozsony volt a fővárosa, Szlovákia jelenlegi fővárosa” (Fejtő, 264). Hiszen az amerikai elnök 1918. január 6-án a Kongresszus előtt elmondott 14 pontos programjában Ausztria–Magyarország föderalizációját vette tervbe (10. pont).

Az első világháborúban a szlovákok vitézül küzdöttek. A mai Szlovákia területére vetítve az I. világháború ideje alatt 400 000 férfi vonult be. A Monarchia hadseregében a szlovákság nemzetiségi arányának megfelelően vett részt. 4%-os arányban volt képviselve (Hronský, Marian: *Slovensko pri zrode československa* [Szlovákia Csehszlovákia születésénél]. Pozsony, 1987, Pravda, 69). Ennek a területnek a nemzetiségi viszonyait figyelembe véve a bevonult szlovákok száma 240 000 lehetett (57,9% 1910-ben – Szarka László: *A szlovákok története*. Bp., é.n., Bereményi, 186).

A szlovák katonák a keleti fronton, Erdélyben a románok ellen és az olasz fronton harcoltak. Hozzávetőlegesen 69 700 személy esett el és 61 680 végleg rokkant maradt

közülük (Hronský, 73). Prey Zsigmond, a trencsényi 71. gyalogezred parancsnoka a szlovák katonák példamutató önfeláldozásáról nyilatkozott. Boroevics Szvetozár tábornok szlovák katonáit „kitűnő matériának” nevezte. Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök 1915-ös elemzésében a szlovákokról megjegyezte: „vitézül harcoltak, és gyakran lelkes gondolkodásmodnak, hazafiasságnak és a dinasztia iránti hűségnek adták tanújelét” (Hronský, 74). Orosz hadifogságba kb. 30 000 szlovák esett, de közülük – minden erőfeszítés ellenére – csak háromezret sikerült beszervezni a csehszlovák légiókba. Az összes többi hadszíntéren az antant oldalán kereken 40 000 szlovák harcolt, de ezek zöme külföldi – közülük 25 000 amerikai – állampolgár volt (Hronský, 90).

Az első világháború végén, amikor cseh csapatok szállták meg a később Szlovákiának mondott területet, akkor sem fogott számottevő szlovák fegyvert saját hazája ellen. „1918–19-ben, ha ezt államjogi és nemzeti szempontból nézzük, Szlovákia fel volt szabadítva – írta Ľubomír Lipták, szlovák történész. – Ha ezt technikai szempontból vesszük, meg kellett hódítani. Egy szakolcai századot kivéve az új kormány oldalára egyetlen egy katonai egység sem állt át. A katonaság, csendőrség, rendőrség a budapesti Károlyi-kormányra hallgatott, Szlovákia területét nem szívesen ürítették ki, csak nyomás hatására, néhol csak véres harcok után. Az, hogy Szlovákiát a gyakorlatban meg kellett hódítani, később valahogy eltűnt a tankönyvekből és olvasókönyvekből, mert az komplikálta a történelem (csehszlovákista, nemzetiszocialista, de kommunista) értelmezését. Azonban a kortársak számára nyilvánvaló igazság volt” (OS, 1998/2. sz., 3).

Sőt, sok szlovák származású ember hagyta el az új állam, Csehszlovákia területét, amikor tőle hűségesküt kívántak. Így a szlovák nemzet sok gerinces és tehetséges embert veszített.

AZ I. CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁGBAN (1920–1938)

A trianoni békediktátummal kapcsolatban „meg kell állapítanunk, hogy az első Csehszlovák Köztársaságot ellentmondásos katonai-stratégiai övezetbe utalta, az ezzel kapcsolatos valamennyi hatalmi gondjával együtt: a Cseh-medencében Morvaországgal és Sziléziával (Németország, Lengyelország, Ausztria), egyidejűleg a Dunatájon, a Kárpátokban (Magyarország, Románia, Lengyelország, Szovjetunió) és az adriai térségben (Jugoszlávia, Olaszország). Ez a katonai-stratégiai helyzet olyan követelményeket támasztott, amelyek meghaladták az optimális csehszlovák állampolitikai koncepció lehetőségeit, és fokozták a nyomást a csehszlovák állam nemzetiségi, politikai és szociális szerkezeteire. [...] a modern csehszlovák államiságnak hiányzott az a konfrontációs tapasztalata, mely nemzeteinek szükségszerűen előírta a nyílt harcban való helyállást, áldozatok árán is, amikor mint homogén társadalom a létéért vívott küzdelemben a legnehezebb próbának van alávetve” (Oswald Kostrba: Vojenské aspekty kapitulace 1938 [Az 1938-as kapituláció katonai vonatkozásai]. *Reportér* [Prága], 1990/19, V).

Tegyük hozzá: Németország, Olaszország, Lengyelország és Magyarország elengedhetetlen államnak számított. Ausztria semleges államnak, de azt a Német Biro-

dalom bekebelezte (1938. III. 11–13.). A Szovjetunióval Csehszlovákia szövetségi viszonyra lépett (1935. V. 16.), de ez az ország világhatalmi törekvéseiről nem mondott le, így veszély forrását jelentette, ami 1945 után teljes mértékben megmutatkozott. Románia és Jugoszlávia szövetségesnek számított. A magyarelles Kisantantot hozták közösen létre (1921. VI. 17–1938), de az előbbi országnak csak rövid határa volt Csehszlovákiával, az utóbbinak meg nem volt ezzel az államalakulattal közös határa. Csehszlovákia két legtávolabbi pontja között a távolság (majd 950 km) a London Pilsen közötti távnak felelt meg, miközben az ország szélessége nem volt ehhez képest jelentős (300 és 50 km között ingadozott).

Trianon viszont az itt élő összes nép tragédiája lett. Sokat írtak erről a kérdésről, a magyar olvasó kellően tájékozott lehet. Csupán Henri Pozzi 1934-ben papirosra vetett szavait kívánjuk idézni, aki közelről szemlélhette a trianoni boszorkánykonyha működését: „A népek szabad önrendelkezési jogának és a nemzeti kisebbségek vallási, gazdasági és kulturális védelmének nagy elveit, amelyeket a négy szövetséges hatalom hirdetett... – Közép-Európában és a Balkánon durván megsértették, és lábbal tiporják ma is” (*A háború visszatér.* Bp., 1994, Hogyf Editio, 12).

Csehszlovákia a Monarchia területének 21%-át, népességének 26%-át és ipari termelésének 70%-át szerezte meg. Ez utóbbi döntő része a cseh országrészekben összpontosult.

A Magyarországtól elcsatolt terület (Szlovákia és Kárpátalja) a magyar királyság 22,3%-át tette ki. A népesség 19,5%-át csatolták el. Az ipari termelés 18,2%-a esett erre a területre.

A francia külügyminisztérium terjedelmes tanulmányt készített a békekonferencia számára: „Szlovákia nem egyéb, mint egy mítosz: Észak-Magyarország szlovák törzsei sohasem alkottak államot; típusuk sem egységes, faluról falura változnak...” „...az igazán szlováklakta területet a Garam vonaláig korlátozhatjuk, az ettől keletre fekvő területeken ugyanis mindig csak kisebbségek éltek. Liptó, Zólyom, Trencsén hegyes vidékei a valóban szlovák földek” (Paix, vol. 69. 28–64. „Les limites au point de vue ethnique de l’Etat tchécoslovaque”, 1918. nov. 20.).

Az, hogy Szlovákia Csehszlovákia része lesz, aránylag elég későn dőlt el. A szlovákok – egyes, senkit sem képviselő személyeket leszámítva – erre nem gondoltak. A csehek körében sem volt egyértelmű e kérdés kezelése. „A Cseh Szövetség 1917. május 30-ai kiáltványába Szlovákia az utolsó pillanatban került be, és nem szerves fejleménye az ez idáig fejlődő hivatalos politikának és az államjogi doktrínának” – írja egy cseh történész. „...a Cseh Szövetség kiáltványának előkészítése folyamán egy sor ellenzője akadt Szlovákia betagolásának a cseh államba”. „A cseh közvéleménynek csak ködös elképzelései voltak Szlovákiáról. J. Hajšman a nemzeti eskü letétele közben észrevette, hogy az emberek gyakran összetévesztik a szlovákokat a délszlávokkal.” Hiszen ezekkel voltak politikai, gazdasági kapcsolataik, velük együtt ültek a bécsi parlamentben. „Ennek ellenére

a cseh–szlovák kapcsolatok főképp a világháború alatt nagyon szerények voltak. Magyarhon lényegében egy másik állam volt, és a szlovák politika a háború éveiben szinte nem létezett.” „A szlovákok ellentétben a délszlávokkal, nem vettek részt a Háromkirályi Nyilatkozat kihirdetésében és a nemzeti eskütételnél sem.” Ez az 1918. január 6-án született nyilatkozat Csehország és Szlovákia egyesítését követelte. „Az ok egyrészt a szlovák politika egészének gyöngeségében rejlik, másrészt az elégtelen érdeklődésben és kicsiny aktivitásban a cseh oldalon. Szlovákia a cseh politika számára egzotikum maradt.”

A *Národ* című cseh lapban „Szlovákok és csehek – egy magyarhoni szlovák néhány gondolata” című cikk így ír: „Kevés cseh politikusnak vannak szolid ismertei Magyarhonról. És így történt, hogy néhány kitűnő cseh politikus ugyan örül, hogy a szlovákok földjék szeparatizmusukat, viszont ezzel egy időben a szlovák kérdést kakuktkojásnak tartják, amelyet »elsietett kompromisszum« folytán a cseh szövetség fészkebe raktak” (Jan Galandauer: *Vznik československé republiky 1918* [A Csehszlovák Köztársaság keletkezése, 1918]. Prága, 1988, Svoboda, 170, 171–72, 173).

„A független csehszlovák állam megalkotói nagy vizsga előtt állottak saját demokratikus meggyőződésüket illetően, amelyről annyit és olyan szívesen beszéltek – nem állták ki ezt a próbát és ez a kudarc mindkét nemzet [értsd: cseh és szlovák] számára tragikus következményekkel járt” (Kučera, Rudolf: *Kapitoly z dějin střední Evropy* [Fejezetek Közép-Európa történetéből], München 1989, 110).

„A Csehszlovák Köztársaság különlegesen kedvező helyzetben keletkezett szinte maximális határok között, éspedig két teljesen összeegyeztethetetlen elv alkalmazásának köszönhetően: a cseh korona országainak történelmi kontinuitásának elvére és a nemzetek államjogi értelemben vett önrendelkezési elvére. A politikusok azonban ebben a pillanatban nem mutattak túl sok előrelátást; olyan terület fogadtak el, amely föltétlenül szükséges volt az állam életképességéhez, de nem fogadtak el olyan, ebből fakadó kötelezettségeket, olyan nemzetiségi politika fölvezetését, amely elősegítené a nemzetek harmonikus együttélését és megelőzné a belső feszültségeket és centrifugális erőket” (Bohemus véleménye – Kučera, Rudolf: *Kapitoly z dějin střední Evropy* [Fejezetek Közép-Európa történetéből]. München, 1989, 148).

Szlovákia elfoglalása 1918. november 1-én kezdődött és 1919. január 20-án befejeződött. A cseh katonaság nyomában érkező cseh csendőrség fokozatosan lefegyverezte és feloszlatta a szlovák nemzeti gárdákat, a helyi szlovák nemzeti tanácsokat és a Szlovák Nemzeti Tanácsot is (1919. I. 20.). 1919. március 25-én Vavro Šrobár, teljhatalmú miniszter Szlovákia egész területén kihirdette a statáriumot.

Rendkívüli állapot lépett érvénybe Kárpátalján is. Majd 1919. június 14-én Destremaux francia tábornok katonai diktatúrát vezetett be, és előzetes cenzúrát léptetett érvénybe. A rendkívüli állapotot és a diktatúrát csak 1922. április 6-án szüntették meg. „Szlovákiában egyszerűen katonai diktatúrát vezettek be, amelynek ki kellett erőszakolnia Szlovákia lakosságának, szlovákoknak, németeknek és

magyaroknak a belegegyezését az új hatalmi realitással” (Kučera, 90). „Az a tény, hogy Szlovákiát katonailag kellett felszabadítani, és úgy beilleszteni a csehszlovák államba, befolyásolta helyzetét a köztársaságban” (*Slovensko – Dejiny* [Szlovákia – Történelem]. OBZOR, Pozsony, 1978, 674).

Ferdinand Ďurčanský (1906–1974), szlovák politikus szerint, „1918 tavaszáig Szlovákiában nem került sor semmilyen megnyilvánulásra, amelyből a legdúsabb fantáziával arra lehetne következtetni, hogy a szlovákok egyetértően beillesztésükkel a Cseh–Szlovák Államba” (Ďurčanský: *Biela kniha – Slovákov na samostatnosť vo svetle dokumentov I–IV*. [Fehér Könyv – A szlovákok joga az önállóságra a dokumentumok fényében]. Šteliar, 1991², Trencsén, 279). 1919 októberében a Szlovák Néppárt emlékiratot juttatott el a párizsi békekonferenciához, melynek címe: „A békéért Közép-Európában.” Ebben egyértelműen leszögezték, hogy „nem vagyunk csehek, sem csehszlovákok”, mert a csehszlovák nemzet „etnográfiai monstrum” lenne. „A szlovák autonómia helyett cseh uralom alá kerültünk. A magyar hegemoniát a cseh hegemonia váltotta föl.” De militáns hangok is megszólalnak ebben az iratban, amikor kijelentik: „Szlovákiát a szlovákoknak” (Kučera, 94).

Andrej Hlinka (1864–1938) prelátus, a szlovák politikai akarat egyik képviselője, későn kapott észbe, és jóvá akarta tenni baklövését, így illegálisan elutazott Párizsba, hogy a szlovákság akaratát a világ közvéleménye elé tárja. Sikertelenül. Stephen Bonsal ezredes, az amerikai delegáció helyettes vezetője beszélt vele. Csupán azért fogadták, mert a szlovák Milan Rastislav Štefánik, francia tábornok – aki Bonsal személyes barátja volt – saját kezű kíséreléssel a következőket írta: „Tegyen meg minden lehető barátaimért. [...] Teljes mértékben szavatolok mindannak feltétlen igaz voltáról, aminek közlésére fel vannak hatalmazva.” Bonsal műve 1946-ban jelent meg (*Suitors and Suppliants*, New York). Hlinka a következőket mondta el: „Három hónap... alatt többet szenvedtünk a cseh erőszaktól, mint a magyaroktól ezer év alatt. Most már tudjuk: Extra Hungariam non est vita. [...] Mi együtt éltünk a magyarokkal ezer éven át, és a tradicionális kötelekeket országaink fekvése is erősíti. Minden szlovák folyó a magyar alföld felé folyik, és minden utunk a magyarok nagy városa, Budapest felé vezet, míg Prágától a Kárpátok által képezett gát elválaszt bennünket. [...] Igen, mi aláírtuk azt a deklarációt, amely néhány nappal a fegyverszünet után a nagyhatalmak elé került. Azt mondtam – az Isten és szerencsétlen népem bocsássanak meg nekem ezért – hogy a szlovákok a csehszlovák faj egyik részét képezik, és együtt kívánunk velük élni, egyenlő jogokkal egy független állam keretében. [...] Az Isten megbüntetett érte... Hosszú és sorsdöntő éveken át vállvetve harcoltunk vallásunkért és a szabadságunkért a magyarokkal. Viszonyunk nem volt az, aminek kellett volna lennie, de mind e hosszú évek folyamán egy tizedét sem viseltük el annak a rossznak, amit az elmúlt néhány hónap folyamán a cseh katonák és a prágai politikusok részéről kellett elszenvednünk. A csehek Szlovákiát gyarmatuknak tekintik, és úgy kezelnek bennünket, mintha afrikai vademberek lennénk” (idézi: Padányi Viktor: *A nagy tragédia I.* 1995, Gede Testvérek, 200; 202–03).

1922. júliusában összehangolt tiltakozó nagygyűlések sorozatára került sor a magyarlakta városokban az anyanyelvi oktatás védelmében.

Cseh oldalon a következő módon néztek Szlovákiára: „Azt mondhatjuk, hogy Szlovákiában van összpontosítva az egész magyarhoni textilipar, legalábbis annak 80%-a. A szlovák ipart viszont alaposan meg kell tisztítani a magyar és a zsidó tőkétől. A zsidók Gácsországból költöztek Szlovákiába, akik itt szinte ingyen jutottak ingatlanhoz. Egyesek, vagyis a szlovákok, ha nem tudták eladni ingatlanukat Amerikába utazásuk előtt, ugaron hagyták, és elutaztak. Szlovákiából az elvándorlás jelentős volt, Szepes, Sáros és Ung megyében évente néha egész falvak néptelenedtek el. Ezért nem mondhatjuk azt, hogy mára könnyen sikerült kiszorítani a magyar-zsidó tőkét, ha meggondoljuk, hogy a részvények, az alaptőke, a beruházások ma szinte 90%-ban magyar-zsidó kézben van. Viszont nem szabad elfelejtenünk, azzal hogy kinyilatkoztatjuk Szlovákia hozzánk csatolását, a helyzet már megváltozott. Ahogy Csehországban, ahol az ipar nagy része német kézben van, a politikai események a németességet csehességre változtatták, és így Szlovákiában a magyar üzemek szlovákká lesznek. És a külső változást majd kéz a kézben követi a belső. Szlovákia csatlakoztatásával államunk ellipszis formájúvá vált. Pozsony város fontos szerepet fog játszani, mert gazdasági központja lesz a kereskedelemnek nemcsak Jugoszláviával, hanem Görögországgal, Bulgáriával és Romániával is. Egy biztos, hogy az út északról dél felé, Lengyelországból Szlovákia fővárosán keresztül fog haladni, és ezzel érezhetően csökken Pest gazdasági jelentősége. Gazdasági befolyásunk biztosítása érdekében törődnünk kell belső közlekedési viszonyaink gyors átformálásával. A gabonakereskedelem Szlovákiában szinte teljes mértékben zsidó kézben van. A zsidók vásárolták össze a falvak gyümölcsét, a lent, a kendert és a tojást. A telkek közül a zsidónak van a legtermékenyebb földje és rétje. A zsidók Szlovákiában fölvásárolták a düledező házakat 5–10 aranyért, egy kicsit cölöpökkel alátámasztották őket, és ezután már néhány százasért adták el azokat. A zsidók kezében volt a föld 70%-a Szlovákiában. Tehát elképesztő viszonyok. Bárhol egész falvak zsidó kézben voltak, s ezek apró házikókból álltak. A legrosszabb viszonyok viszont Szlovákia legtávolibb vidékein, Ungvár környékén uralkodnak. Mint az ipart, és az üzletet, úgy a kisipart Szlovákiában a zsidók kaparintották meg. Szlovákiában 21 szlovák pénzintézet, de 133 magyar-zsidó pénzintézet van. Azokban 100 mil. K. [korona] van, s ezt a tőkét az elesett nép magyarosítására használják fel. Nem tűr ellentmondást, hogy ma a szlovák értelmiség képtelen megvalósítani ezt a nagy feladatot, ezért ki kell segíteni az amerikai szlovák értelmiséggel és saját értelmiségünkkel. Szlovákia a mi gyarmatunk lesz. Téves nézet, mintha egy gyarmattal nem lehetne közös határa az anyaországnak. Példa erre Oroszország és Szibéria” (*Ottův Obchodní slovník* [Otto Üzleti Szótára], II. kötet. 2. rész, Prága–Pozsony, 1921, 1217).

A lappangó *zsidóellenesség* a későbbiekben is megmaradt. A zsidókat azzal vádolták – és néha ma is fel-felbukkan az a nézet –, hogy a magyarosításért a zsidók voltak a felelősök. Ez főleg az I. Szlovák Köztársaság idején (1939–45) volt a propaganda egyik eszköze. 1945 után is súlyos, tömegméretű zsidóellenes atrocitásokra került sor.

(Nagytapolcsányban 1945 októberében zsidó pogrom zajlott, a legnagyobb Szlovákiában; a beneši dekrétumokat a magyar és német zsidók ellen is alkalmazták; zsidóellenes partizán megmozdulásra került sor Pozsonyban 1946. VIII. 1–5. között; Ján Kováčik héttagú partizáncsoportja Nagybicse környékén zsidók elleni fegyveres harcot folytatott, melynek végére a csehszlovák hadsereg tett pontot 1946. X. 24-én; a pozsonyi szlovák cionisták elleni per 1953. X. 7–9. között.) A fellobbant szlovák zsidóellenes megmozdulásokért a csehszlovák hivatalos körök Magyarországot tették felelőssé, mely – úgymond – így kívánja lejáratni Csehszlovákiát a nemzetközi porondon (l. bővebben Mlynárik, Ján: *Dějiny Židů na Slovensku* [A zsidók története Szlovákiában]. Praha, 2005, Academia, 303–338).

Kik álltak az új csehszlovák állam élén? Olyan személyiségek, akiket képviselői esküjük arra kötelezett, hogy Ausztria–Magyarországot szolgálják az alkotmányosság és a törvényesség sáncain belül. Az új állam létrehozásával esküszegők lettek – állapítja meg a cseh Miroslav Balcar. – De akkor milyen alapon követelték meg a többiektől az állam iránti lojalitást? (*Bratislavské paradoxy* [Pozsonyi paradoxonok]. Střední Evropa [Prága], 1992/23, 113).

A köztársaság első államfője Tomáš Garrigue Masaryk, osztrák parlamenti képviselő lett, aki megszegte esküjét, és az angol titkosszolgálat ügynökeként tevékenykedett az I. világháború második felében. Az elnök a *Le petit Parisien* munkatársának leszögezte: „Szlovák nemzet nem létezik. Ez csak a magyar propaganda koholmánya” (Vnuk, František: *Dedičstvo otcov* [Apák öröksége]. Toronto–Pozsony, 1991, 39). A világháború alatt, amikor cseh legionáriusokat végeztek ki, mert katonaszökevényként kezelték őket, kijelentette: „Lehetőségünk lesz nagyon bosszút állni azokon, akik fogságunkba esnek, és én remélem, hogy sok olyan német és magyar lesz – szemet szemért, fogat fogért” (Peroutka, Ferdinand: *Budoványi státu* I. [Az állam építése]. Prága, 1991³, 296).

A soknemzetiségű ország, melynek élén állt, nem rendelkezett kellő kohéziós erővel és történelmi hagyományokkal. Ha a Magyar Királyságban 48% magyar, 14% román, majd 10% német, 9,5% szlovák és szinte 9% horvát élt 1910-ben, a többiek arányát most elhanyagoljuk, a megalakult Csehszlovákiában a hivatalos adatok szerint (1921), 52% cseh, 23% német, 14% szlovák, 6% magyar és 3,4% ruszint mutattak ki. A csehet és szlovákot egybevették, így kaptak 66% „csehszlovák” nemzetiségű polgárt, ami statisztikailag az államalkotó elemet volt hivatott hangsúlyozni. De ehhez hozzá kell rögtön tennünk, hogy a népszámlálásokat manipulálták, hiszen Szlovákiában és Kárpátalján a polgárok nem maguk töltötték ki az adatlapokat, ami számos tiltakozáshoz vezetett, nemzetközi fórumokon is, de jogorvoslatra sohasem került sor. A nyugati sajtó is bírálta e mesterkedéseket (*Giornale D'Italia, Maasbode, Daily Mail, Times, Manchester Guardian*). Így ezeket az számsorokat fenntartással kell fogadnunk (a magyarok száma a hivatalos statisztikák tükrében 1910: 884 309; 1930: 650 597; csehszlovák becslés 1945: 751 000, miközben a zsidókat külön vették /66 000/, akik jelentős része szintén magyar volt).

Külön zsidó nemzetiséget hoztak létre, és a zsidó vallásúakat kényszerítették, zsidónak vagy csehszlováknak vallják magukat (1921: 70 529 szlovákiai zsidó nemzetiségű). Ez az eredmény annak is köszönhető volt, hogy 1919–24 körül Magyarországra 106 841 személy távozott, és a hivatalos statisztikák mellőzték az állampolgárságot nem kapott személyek nemzetiségét (Szlovákiában 1921-ben 42 313 fő).

BELSŐ VISZONYOK

A csehek elenyésző számban éltek a Felvidéken (1910: 7489 fő).

Minden ígéretés és megállapodás ellenére, Csehszlovákia sem keleti Svájc nem lett, sem valódi demokratikus ország, hanem egységes, centralista „csehszlovák” nemzetállam. A kötött listák választási rendszere mindenütt pártiktatúrához vezetett, csökkentette a törvényhozók egyéni kezdeményező kedvét és felelősségérzetet. A katonás pártfegyelem megfoszthatta a párthatározatnak ellenszegülő képviselőt mandátumától.

A parlament munkáját a szövetkezett pártok vezetőinek tanácsa végezte, és ez a testület hozta meg az érdemi döntéseket. A parlamenti vita és szavazás már csak demonstratív jellegű formalitás volt. Az állam felsőbbrendűségébe vetett hit oka az volt, hogy az hamarabb létezett, mint az ország. A pártok számára bármilyen koalíció elfogadható volt, mert ha ellenzékbe szorultak, akkor teljes tétlenségre voltak kárhozthatva. Embereik semmilyen posztot sem szerezhettek meg.

Végeredményben három hatalmi tényező döntött minden lényeges kérdésben. Az egyik érdekcsoportot a bankok és gazdasági élet vezető szervei alkották, a másodikat a vár, vagyis az államfő köré felzárkózott elit és a harmadikat a mindenkori kormánykoalíció. Ez a rendszer azonban teljesen kicsúszott a közvélemény hatása és ellenőrzése alól. Mindez távol állt a korabeli demokráciafelfogástól is.

A választási törvény előírta, hogy Cseh- és Morvaországban 100 aláírás kellett a listák érvényesítéséhez, Szlovákiában 1000 aláírást követeltek. Ennél súlyosabb csapás volt, hogy a magyar többségű kerületekben sokkal több szavazóra esett egy-egy mandátum, mint a cseh és szlovák kerületekben. 1920-ban egy szlovák mandátum megszerzéséhez átlagban 19 753 szavazat kellett, egy magyar mandátum biztosítására 27 697, tehát majd 8000-rel, azaz 40%-kal több.

Az önkormányzati választói törvénynek is volt hátulütője. Ugyanis függetlenül az eredményektől, a mindenkori kormányzat a képviselők egy harmadát kinevezte. 1922-ben a rendezett tanácsú városokat nagyközséggé fokozták le. Csak Pozsony és Kassa őrizte meg státusát.

Ennek az lett a súlyos következménye, hogy ez a sajátos kormányzási mód lejáratta a demokratikus intézményrendszereket. Éppen akkor, amikor Európa-szerre a diktatúrák kaparintották meg a hatalmat. Szlovákiában a gazdasági élet pangása, a munkanélküliség súlyosbította a helyzetet. A cseh ipar ugyanis tönkretette a szlovákiaiakat. Anélkül, hogy részletesen belemerülnénk a gazdasági helyzet elemzésébe leszögezhetjük, Felső-Magyarország bekebelezése a terület lakossága számára gazdasági szempontból egyértelműen káros volt.

A szlovák autonómiáról szó sem lehetett. A szlovákok érdekes helyzetben találtak magukat, habár intézményrendszerük, iskolahálózatuk teljesen kiépült. Művelődési lehetőségeik, kulturális életük rendkívüli módon fejlődött, mégis valahol a kisebbségek és az államnemzet közötti állapotban éltek. Hiszen többször történt kísérlet a szlovák nyelv fokozatos csehesítésére és hosszú távon a csehszlovák nyelv s azután nemzet kialakítására. De minden fejlődésnek az volt az árnyoldala, hogy mindez a kisebbségek rovására történt. Szvatkó Pál, a neves publicista megállapítása jellemezte legtömörebben ezt a korszakot: *Csehszlovákiában a kisebbségek alulról szagolták a demokráciát.* Štefan Krčméry költő és Ľudovít Novák nyelvész sajnálattal állapította meg, hogy a néhai háromnyelvűséget (szlovák, magyar, német) a csonkító egynyelvűség váltotta föl.

A MAGYAROK HELYZETE

Nem célunk Csehszlovákia kisebbségpolitikáját elemezni, hiszen a szlovákok történetével foglalkozunk, mégis néhány tényt meg kell említenünk, hogy lássuk, milyen lett a magyarok helyzete kisebbségi viszonyok között. Ezt össze lehet vetni a szlovákok korábbi kisebbségi viszonyaival. Magyarellenés intézkedés volt a telepese falvak létrehozása. „A telepítés célja a homogén magyar etnikai tömb megbontása volt, elsősorban a Kisalföld északi részén. Ennek érdekében cseh és morva, valamint északról érkező, továbbá Jugoszláviából »hazatelepült« szlovák telepeseknek adtak lehetőséget, hogy rendkívül kedvező hitelek felvételével a kisajátított földekből vásároljanak, házakat építsenek. Ily módon önálló telepese falvak (Hodžovo, Hurbanova Ves, Hviezdoslavov, Okánikovo, Šrobárovo stb.) valamint már meglevő magyar falvak tartozéktelepüléseiként »kolóniák« jöttek létre (Szenc, Szentmihályfa, Nagylég, Kőbölkút, Bény, Nagytárkány stb.). A csehszlovák földreform nyomán létrehozott 94 kolónia közül 64 magyar többségű területekre ékelődött be, s az összesen 2271 telepese közül 1746, tehát mintegy 77% került magyar vidékre” (Liszka József: *A szlovákiai magyarok néprajza.* 2002, 106).

1936-ban egy olyan államvédelmi törvényt fogadtak el, mely Szlovákia 79 akkori járása közül 48-at – főleg a határ mentén – különleges katonai hatáskörbe utalt. Ez Szlovákia területének és népességének 57%-át foglalta magában. A magyarok 95%-a lakott ezen a területen. Ebben az övezetben minden építkezés (utak, templomok, tornatermek, üzemek) csakis a katonai parancsnokság engedélyével volt lehetséges. Ezen felül, a felsorolt járásokban az ingatlant az állam bármikor kisajátíthatta. Ennek indokául elegendő volt, ha valakit állambiztonsági szempontból megbízhatatlannak tartottak. Az idegenek tartózkodása ezeken a területeken a katonai szervek engedélyétől függött (*Slovák* [napilap], 1936. VI. 25., 8.). Ennek jelentőségét akkor látjuk igazán, ha tudjuk, 1930-ban a rendezetlen idegen állampolgárságú egyének száma 91 832 fő volt – ezek zömmel magyarok. Tehát a nemzetiségek nagyobb része voltaképpen katonai közigazgatás, hogy ne mondjuk: diktatúra alatt élt.

A SZLOVÁKOK POLITIKAI ELKÉPZELÉSEI

A '30-as évek azután a szlovák politikai eliten belül is erjedést idéztek elő. A szlovák sérelmek elsősorban az autonómiát hiányolták, és azt hánytorgatták föl, hogy a szlovákokkal szemben, a cseheket részesítik előnyben a hivatalok betöltésénél, a tisztikarban és másutt. A helyzet orvoslására különböző külpolitikai orientációjú csoportok alakultak. Elsősorban itt volt a csehszlovakista irányultságú erő, majd a magyarellenes lengyel, lengyel- és magyarellenes németpárti, valamint a lengyel–magyar irányzat. Végül a náci vonal győzött, habár Jozef Tiso – a későbbi államfő – Magyarországgal nem hivatalos tárgyalások során megegyezett (1938. május vége). Szlovákia e szerint a Magyar Királyság autonóm területe lett volna (Ádám Magda [szerk.]: *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához*, II. Bp., 1965, 665–6).

A nemzetiségek elégedetlensége és mozgolódása közepette, a szlovákok Zsolnán egyoldalúan kimondták Szlovákia autonómiáját (1938. X. 6.). Fél évig tartó korszak következett. Az államalakulat neve hivatalosan Cseh–Szlovákia lett, miközben zömmel németlakta területeit a müncheni szerződés (1938. IX. 29–30.) értelmében a náci Németországnak volt kénytelen átadni. Ennek következtében Edvard Beneš államfő – a szovjet érdekek támogatója – lemondott (1938. X. 5.), és Nyugatra távozott. Csehszlovákia zöld asztal mellett született. Kialakításáért, létéért nem kellett harcolnia. Ez pedig megfosztotta lakosait, hogy összekovácsolódjanak, és egy nemzetnek érezzék magukat, és akár életük kockáztatásával is harcoljanak függetlenségükért. Miloslav Hauner, cseh hadtörténész ezt így fejezte ki: „A saját függetlenségükért nem harcoló országok közvetve tagadják meg az állami léthez való igényüket, és a harc nélküli kapituláció, amelyet az egész társadalom elfogad, egyenértékű a primitív szociális létformához való visszatéréssel. Az államtól elveszi alanyi szerepét a nemzetközi politikában, lakosai föladják a polgár státusát, és a fejlődés oly fokára térnek vissza, amelyben a nyájszellem és a túlélés biológiai ösztöne uralkodik” (Oswald Kostrba: *Vojenské aspekty kapitulace 1938 [Az 1938-as kapituláció katonai vonatkozásai]*. *Reportér* [Prága], 1990/19, V).

Az első bécsi döntés (1938. XI. 2.) a zömmel magyarok által lakott sávot Magyarországhoz csatolta (10 307 km²), miután a magyar–csehszlovák tárgyalások nem vezettek eredményre, és a két ország a döntőbíróshoz fordult. Szlovákia így megszabadult a magyar kisebbség nagyobbik részétől. A lengyelek katonai erővel kényszerítették ki a csehországi lengyel területek átadását.

AZ I. SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG (1939–1945)

A cseh–német viszony kiéleződése, mely nem csupán Hitlernek róható föl, hanem a cseh vezető politikai elit szűkkeblűségének is, mivel kisebbségellenes politikájával a szudétanémeteket a német diktátor karjaiba hajtotta, hiszen 1918-tól kezdve elmulasztotta jogos és nemzetközileg garantált jogait érvényesíteni. Csehország megszállását megelőzően, a megfélemlített szlovákok kikiáltották az

önálló Szlovák Államot (1939. III. 14.). A Hlinka Gárda végigvonult Pozsony utcáin, és harsogta: „Csehek Prágába, zsidók Palesztinába, magyarok Ázsiába!” – Mintha Ázsia nem a civilizáció bölcsője lett volna!

Ez az államalakulat a hitleri Németország mintaállama kívánt lenni.

Szlovákia területe 38 629 km² lett, ahol 2,66 millió ember élt. Ebből 61 000 (2,3%) volt a magyar, ha figyelembe vesszük, hogy 88 000, e területen lakó embernek nem volt szlovák állampolgársága, akik közül 14 000 lehetett szintén magyar. De mivel a zsidókat külön mutatták ki (74 000 fő), a magyarok valódi száma ennél lényegesen magasabbra tehető.

Egyetlen engedélyezett pártja, a Hlinka-féle Szlovák Néppárt uralkodott. Ennek elnöke, az új államalakulat vezetője Jozef Tiso (1887–1947) római katolikus pap és politikus lett, aki a bécsi Pázmáneum növendéke (1906–10) volt. A világháború alatt táborigazgató (1914–15), a nyitrai piarista gimnázium teológia professzora (1915–21), majd a nyitrai teológia morális és pasztorális teológia tanára (1921–24), trencsénbáni dékán-plébános (1924–45), a csehszlovák nemzetgyűlés képviselője (1925–38), 1927–29 a csehszlovák kormány egészségügyi és sportminisztere, az autonóm szlovák kormány elnöke (1938–39). 1939-ben a szlovák kormány elnöke, a magyar- és zsidóellenes I. Szlovák Köztársaság államfője (1939–45). A II. világháború után mint háborús bűnöst kivégezték. A szlovák nemzeti szocializmust hirdető totalitárius Hlinka-féle Szlovák Néppárt (HSĽS) al-elnöke (1930–39), majd elnöke (1939–45). Magas szintű képzettsége ellenére összegegyeztetetőknek vélte az embertelenséget a krisztusi tanokkal, amivel sokat ártott nemcsak egyházának, de sok egyszerű embert is félrevezetett.

Politikai elképzeléseire nagy hatással volt a szélsőségesen magyarellenes és antiszemita bécsi polgármester, Karl Lueger, akit eleinte Adolf Hitler is mesterének vallott. Érdekes idézni Tiso néhány kitételét: „A Párt a nemzet és a nemzet a Párt. A nemzet a Párton keresztül beszél, a Párt a nemzet helyet gondolkodik... Ami a nemzetnek kárt okoz, azt a Párt tiltja és megbélyegzi... A Párt sohasem téved, ha mindig és egyedül a nép érdeke fog szemei előtt lebegni...” (*Organizačné zvesti HSĽS* 1943, č. 3) 1939 augusztusában nagyszombati beszédében fejtette ki, hogy „az egyik legokosabb lépése volt kormányunknak október 6-a után, hogy elfogadta az egy Isten, egy nemzet, egy szervezet, egy párt Szlovákiában elvét”. „A nemzetiszocializmusnak megvannak a maga vallási alapjai.” (*Ob alovanej prehovori* [A vádlott megszólal]. Pozsony, Kalligram, 1994, 26).

Ami a zsidókérdésben elfoglalt álláspontját illeti, elég két idézet: „A katolikus erkölcs tanítása a nemzet iránti szeretet hirdetése, Szlovákiában megnyilvánult a szlovák nemzet minden kártevője elleni harcban is. Ezek közé a kártevők közé tartozik régóta a zsidó, aki politikailag visszaszorította és gazdaságilag kizsákmányolta a szlovák népet, és igyekezett azt tönkretenni... Mindent, amit megtettünk a zsidó kérdésben, az népünk iránti szeretetnek felel meg” (*Slovák*, napilap [Pozsony], 1941. XII. 7.).

A deportálásokat követően, méltán hírhedt holicai beszédében így forgatta ki a Biblia tanítását: „És kérдем én: Keresztényi, ha a szlovák nemzet meg akar sza-

badulni saját örök ellenségétől, a zsidótól? Keresztényi ez? Az önmagunk iránti szeretet isteni parancsa és az önmagunk iránti szeretet parancsolja nekem, hogy szabaduljak meg mindattól, ami kárt okoz nekem, ami életemet veszélyezteti. És hogy a szlováknak a zsidó elem veszélyeztette az életét, gondolom, erről senkit sem kell meggyőzőnöm... Sokkal rosszabbul nézne ki, ha nem időben kaptunk volna észhez, ha tőlük nem tisztítottuk volna meg magunkat. És ezt az isteni parancs szerint tettük: Szlovák, dobd le, szabadulj meg kártevődötől. Ebben az értelemben folytatjuk és fogjuk folytatni a rendcsinálást” (*Slovák*, 1942. VIII. 18.).

Szülőházában nemrégiben tehát egy olyan embernek rendeztek be emlékhelyet, akiről Ránki György akadémikus mindmáig helytálló megállapítást tett: „Tisóból Szlovákia látszatfüggetlensége jórészt kiölte mindazt, amit valaha Krisztusról és a kereszténység humanizmusáról tanult, és maga is tanított” (Ránki György [szerk.]: *Hitler hatvannyalc tárgyalása 1939–1944*, I. Bp., 1983, Magvető, 92).

Tisót 1942-ben vezérré nyilvánították. A párt fegyveres alakulata, a Hlinka Gárda terrorizálta a lakosságot, melynek parancsnoka az államfő volt. Hivatalos ideológiája a szlovák nemzeti szocializmus lett, és üldözte a zsidókat, magyarokat és ruténeket. A német kisebbség kiváltságokat élvezett, aminek ára nacifikálásuk lett.

Szlovákia részt vett a Lengyelország elleni háborúban ugyanúgy, mint a Szovjetunió elleni hadjáratban is (1939. IX. 1.), és bekebelezte az 1920. július 28-án lengyel területté nyilvánított árvai, ill. szepesi részeket (589 km²; 1939. XII. 22.), melyeken a lakosság népszavazással nyilvánította ki akaratát, hogy Lengyelországhoz tartozzanak. A világ legszigorúbb zsidó törvényeit léptette életbe (1941. IX. 9.), majd deportálta zsidó lakosságát (1942, 1944; összesen 70 000 fő).

1944 augusztusában a szlovák hadseregen belül alakult ellenálló csoport ki-robantotta a szlovák nemzeti felkelést, melyet azonban a szovjetek nem túlzottan támogattak, hiszen hegemonikus törekvésekben nem segítette volna őket, ha egy nép saját erejéből szabadul föl. Így ezt a náciknak sikerült felszámolniuk. 1945-ben azonban Szlovákia ismét Csehszlovákia része lett, és mindenki úgy viselkedett, mintha Szlovákiában csak partizánok éltek volna, és nácik, kollaboránsok alig.

A népbíróságok elé sokkal több magyart állítottak, mint szlovákot (az elítéltek 29%-a volt szlovák és 60%-a magyar!) (Rašla, Antonín: *Ľudové súdy v československu po II. svetovej vojne ako mimoriadna forma súdnictva* [Népbíróságok Csehszlovákiában a II. világháború után, mint a bíraskodás rendkívüli formája]. Pozsony, 1969, SAV, 153). Holott bűnük csak az volt, örültek, hogy visszacsatolták őket Magyarországhoz.

Milan Hod a (1878–1944), volt csehszlovák miniszterelnök (1935–36) élete végén eljutott a közép-európai föderáció gondolatához. Ám a két háború közötti legjelentősebb szlovák politikus emigrációban hunyt el, és Benešsel szemben nem volt semmi esélye, akivel amúgy is összekülönbözött. Munkája 1942-ben jelent meg Londonban (*Federation in Central Europe*. Jarrolds Publishers), ám semmine-mű szerepet nem játszott a szlovák politikai gondolkodásban. Tanulmánya szlová-

kul 1997-ben jelent meg először (*Federácia v Strednej Európe*. Pozsony, Kalligram,). Az egykori szlovák politikust, aki hét nyelven beszélt, szinte mindenki elfelejtette, földi maradványait is csak 2002-ben hozták haza az Egyesült Államokból.

Sorsa és életműve is bizonyítja, habár volt némi politikai akarat az elfogadható rendezésre szlovák részről is, az főleg a történelem kedvezőtlen alakulása miatt nem kaphatott semminemű lehetőséget. Azonban aktív politikai szereplésekor még ez a gondolat meg sem fogant benne.

UTOLJÁRA CSEHSZLOVÁKIA (1945–1992)

1945 után tehát aligha beszélhetünk demokráciáról. Inkább etnokráciáról. A ma sokat emlegetett beneši dekrétumok, melyek ellentmondtak Csehszlovákia akkori jogrendjének, és így eleve érvénytelenek, előrevetítették a letűntnek vélt náci árnyakat. Ugyanolyan rendszabályokat fogantatosítottak a németekkel és magyarokkal, mint nem is oly rég a zsidókkal szemben (Dedina, Sidónia: *Edvard Beneš, a likvidátor*. Bp., 2004, Korona Kiadó; Balassa Zoltán: *Csehszlovákia a törvénytelenység országa. A beneši dekrétumokról*. Bp., 2002, Trianon Társaság).

A világ azonban ezt a nyilvánvaló hasonlóságot nem akarta észrevenni. „Ha az, aki a kitelepítést kierőszakolta és kivitelezte, nem háborús bűnös, akkor nyilvánvalóan K. H. Frank vagy Rosenberg sem az, és ha a kitelepítés nem volt bűntény, akkor ennek a fogalomnak nem kell léteznie” – szögezi le az egyik cseh történész (Kučera, Rudolf: *Kapitoly z dějin střední Evropy* [Fejezetek Közép-Európa történetéből]. 1989, München, 237). A magyar iskolákat, intézményeket bezárták, a nyugdíjakat megvonták, a rádiókat elkobozták, a munkahelyekről a magyarokat és németeket elbocsátották. A magyarul beszélőket különböző atrocitások érték.

A magyarok egy részét Magyarországra telepítették (89 660 fő), egy részüket Csehországba deportálták munkára (43 546 fő, ebből 5422 6 évnél fiatalabb), a maradékot be akarták olvasztani az ún. reszlovakizációval. 352 038 fő jelentkezett „önként”, mivel nem akarta elhagyni szülőföldjét és elveszíteni állását. A magyar nyelvű iskolákat három évre bezárták. Ennek az volt az eszmei háttere, miszerint a szlovákiai magyarok elmagyarosodott szlovákok, s így csak a történelmi méltányosságnak tesznek eleget. Minden erőfeszítés ellenére sem sikerült ezt a tervet megvalósítani, habár a szlovákiai magyarság létszáma állandó csökkenést mutat (1921–91: 89%). A megfélemlítés még mindig hat. A nem anyanyelvű iskolavásztás, a vegyes házasságok és az elvándorlás is megteszi a magáét.

Pozsony mellett, a Duna jobb partján 1947 májusában és júniusában, az osztrák–csehszlovák határ mentén, az 1945 áprilisában megásott határmenti futóárkokban július második felében kilencven, 16–19 éves agyonlőtt magyar állampolgárságú fiatalember holttestére bukkantak, akik a háború végén Csehszlovákián át igyekeztek hazavergődni. A gyilkosok kilétére mindmáig nem derült fény (Janics Kálmán: *A bontalanság évei*. Bp., 1989, Hunnia, 195–6).

A kommunisták a világháború után megkezdték az előkészületeket a hatalomátvételle, melyre 1948 februárjában sor is került. Csehszlovákiában hozzávetőle-

gesen 130 000 ember kötött ki börtönökben, munkatáborokban vagy egyéb nevelő-javító intézetekben. 1951-ben a cseh uránbányákban 25–30 000 ember végzett életveszélyes rabszolgamunkát. 1955-ben a 230 javító-nevelő intézetben nagyjából 240 000 ember raboskodott. Ezek 80%-a politikai fogoly volt. A gazdag parasztokat üldözték, az értelmiségieket falura telepítették. Kirakatperek sora söpört végig az országon. 1949 és 1953 között a bíróságok 233 halálos ítéletet hoztak. Közülük 171-et végrehajtottak. Ebben a számban nincsenek benne a rendőri brutalitás halálos áldozatai. Csehszlovákia Kommunista Pártja második embere, Rudolf Slánský és további tíz zsidó származású vezető-kommunista esett áldozatul a tisztogatásoknak (Slánskýról, „a cseh Rajkról” I. Kaplan, Karel – Kosatík, Pavel: *Gottwaldovi muži* [Gottwald emberei]. Prága–Litomyšl, 2004, Paseka, 101–20). A második világháborút az 52 000 kommunista közül 27 000 élte túl. Ezek 75%-a a kommunista brutalitás áldozata lett az '50-es években (Renner, Hans – Samson, Ivo: *Dejiny česko-Slovenska po roku 1945* [Cseh–Szlovákia története 1945 után]. Pozsony, 1993, Slovak Academic Press, 56).

A kommunista hatalomátvételt követően enyhült a légkör, és a reszlovakizáltak jelentős részben ugyan magyarok maradtak, de sokan félelemből hivatalosan nem jelentkeztek magyarnak. A csehszlovák személyazonossági igazolványban ugyanis a rendszerváltás utáni időkig bejegyezték az illető nemzetiségét. A nemzetiséget fel kellett mindenfajta okmányban tüntetni. A káderosztályok aktáiban is számon tartották a nemzetiséget. Ez lehetőséget adott a hatóságoknak, hogy burkolt formában alkalmazzák a diszkriminációt.

Először népi demokrácia épült, mindazokkal az általánosan ismert hátrányokkal és embertelenségekkel, mely a szovjet hatalmi övezet országaira oly jellemző volt. A magyarellenes fóbiák megmaradtak, mégha a szovjet érdekek megkövetelték, erre nyíltan ne kerülhessen sor.

Milan Rúfus költő 1965-ben így látta saját nemzetét: „Hogy fejlődésünkben valahol egy ötven évvel korábbi állapotban elakadtunk, hogy a civilizációt nem rendes és nemzethez méltó körülmények között abszorbeáltuk. A nyelvünk árulkodik ezekről a dolgokról, a nyelvünk, melyből hiányzanak a rusztikus és civilizációs (városi) állapot közötti átmenet jegyei. [...] Hatalmas, történelmietlen igyekeztünk, hogy Pozsonyt a nemzeti mítosz központjává avassuk, pusztá óhaj marad. Most ismét minden erőnkől új szlovákiai nagyvárost építünk, Kassát, mely a nyelv szempontjából alighanem még rosszabb véget fog érni. Mibe fogóddzék itt a nemzeti nyelv, mely a világ új formáit tapogatja, új megnevezéseket keresve rájuk? [...] Figyeljünk csak oda saját szavainkra; mintha csak betegek érverését hallanánk. Milyen betegségben szenvedünk? Az önpusztító nemzeti ingatagság betegségében. Ez a kór úgy jelentkezik, mintha valamiféle furcsa közöny, az összefüggések, a kulturális hagyomány hiányos tudata. Tabula rasa vagyunk, amelyre mindenki azt ír, amit akar. Dolgok, amelyek máshol el sem képzelhetők, nálunk megtörténhetnek. Valami bohém könnyelműség van bennünk – á, majd csak lesz valahogy –, mindnyájunkban él valami Oblomovból, imádjuk a győzelmi emelvényen látni magunkat, tapsorkánban, babérkoszorúval, de a rendszeres fölkészülés

robotja számunkra idegen, hiányzik belőlünk a civilizáció fegyelme, valamiképp még mindig a természet szabad gyermekei vagyunk. Minden kívülről jött és ránk vonatkozó megjegyzésre érzékenyen reagálunk, de mi magunk még nem mondtuk meg magunknak amúgy istenigazában, hogy kik is vagyunk hát. Megvalósulatlan vállalkozás. Talán soha meg nem valósuló. Boldog könnyelműségünk és teljes hagyománytudat-hiányunk a legrealisabb előfeltételei ennek” (Smutno po sviatku [Szomorúan ünnep után], In Milan Rúfus: *Človek, čas a tvorba* [Ember, idő, alkotás]. Pozsony, 1968, Smena, 74–75 – Koncsol László fordítása).

A költő itt utal egy másik rákfenére is, mely oly nagyon ártott a magyar nemzeti közösségnek. A városok felduzzasztására. Cseh részről a szlovák kérdést az iparosítás fejlesztésének tekintették, így Szlovákiába települt a vegyipar, és a városokat felduzzasztották. Rendszerint szlovákok érkeztek friss munkaerőként a déli területek városaiba, s így alaposan fellazították azok nemzetiségi összetételét. A németeket a háború után kitelepítették, akik maradtak, nem merték bevallani nemzetiségüket, hiszen náciknak bélyegezték őket. Így vált a hagyományosan háromnyelvű Pozsony szinte egynyelvűvé, és Kassán is a magyarok száma állandóan csökken. Ez maga után vonta a magyarok asszimilációját, akik teljesen magukra hagyva érezték magukat, hiszen a kádári Magyarország nem mutatott érdeklődést sorsuk iránt. Cseh részről viszont a csehszlovákiai magyar kérdésről nem kívántak hallani, vagy azt Szlovákia belügyének tartották. A közönséges halandó, ha cseh volt, e kérdés előtt teljesen tájékozatlanul állt.

Sokat ártott az érzéketlen városrendezés. Elsősorban Pozsony veszített a legtöbbet múltjából, de a többi történelmi város is megszenvedte az érzéketlen pusztítást. A városokat betondzsungelekkel vették körül. A leghírhedtebb a pozsonyi Ligetfalu lakótelepe lett, mely nemcsak hogy az esztétikai kívánalmaknak sem felelt meg, hanem embertelen küllemével a bűnözés és kábítószer-fogyasztás melegágya lett a '80-as évekre.

(Folytatjuk)